

ettiği ve Derbent'i fethettiği rivayet edilmektedir.

Cesareti ve daima muzaffer olması sebebiyle Bâhilî'nin bir velî olduğuna inanan Türkler onun kabrini itina ile korumuşlar, kuraklık yıllarında ve diğer sıkıntılı zamanlarında mânevî gücünden medet ummuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), III, 489, 569; IV, 139, 155-159, 304-305; İbn Abdülber, *el-İstî'ab*, II, 418-419; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 446; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 398; Mahmûd Şit Hattâb, "Abdurrahmân Zü'n-nûr b. Rebî'a el-Bâhilî", *MMİr*, XXIV (1974), s. 83-92; D. M. Dunlop, "Bâhilî", *EI²* (Fr.), I, 949; a.mlf., "Bâhilî", *UDMİ*, III, 1022-1023.

AHMET ÖNKAL

BÂHİLÎ, Ahmed b. Hâtım

(أحمد بن حاتم الباهلي)

Ebû Nasr Ahmed b. Hâtım el-Bâhilî
(ö. 231/846)

Basra dil mektebine mensup
Arap edebiyatı, dil
ve lugat âlimi.

Basralı olduğu bilinmekte, ancak hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Asmaî'nin kız kardeşinin oğlu olduğu söylenmekte ise de bu doğru değildir. Asmaî, Ebû Ubeyde ve Ebû Zeyd el-Ensârî'den ilim tahsil eden Bâhilî, hocası Asmaî'nin lugat, edebiyat, şiir ve nahve dair bütün eserlerini rivayet etmiş, ayrıca adı geçen diğer hocalardan da rivayette bulunmuştur. Rivayetine ve ilmine güvenilir bir kimse idi. Bu sebeple Asmaî, onun kendisi hakkında söyleyeceği her şeyin doğru olacağını kabul ederdi. Kuşvetli bir hafıza ve üstün bir zekâyâ sahip olduğu için kendisine sorulan sorulara, arzedilen meselelere çok yönlü ve ikna edici cevaplar verirdi. İbrâhim el-Harbî ve Ebû'l-Abbas Sa'leb onun talebeleri ve râvileri arasında yer almışlardır. Önce Bağdat'ta, bir

süre de İsfahan'da ikamet ettikten sonra tekrar Bağdat'a döndü. Yetmiş küsur yaşlarında burada vefat etti.

Eserleri. Bâhilî kendisinden önceki müelliflerin geleneğine uyarak ağaç, nebat, deve, hurma, süt, at vb. konularda müstakil eserler yazdı. Özellikle, çekirgeler hakkında ilk defa kitap yazanın o olduğu sanılmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Kitâbü'l-İştikâk*. *Kitâbü'l-İştikâki'l-esmâ'* adıyla da anılmakta olup onun zamanımıza kadar gelebilmiş yegâne kitabıdır. 293 varak hacmindeki eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 2357). 2. *Kitâbü Ebyât'l-me'ânî*. Ebû Ali el-Kâfî'nin Endülü's'e getirttiği ve *el-Le'âlî*'sinde *Kitâbü'l-Me'ânî* diye söz ettiği (Sezgin, II, 59, 67) bir eserdir. Bu ikisinden başka *Kitâbü's-Şecer ve'n-nebât*, *Kitâbü'l-Libe' ve'l-leben*, *Kitâbü'l-İbil*, *Kitâbü'z-Zer' ve'n-nahl*, *Kitâbü'l-Hayl*, *Kitâbü't-Ṭayr*, *Kitâbü Mâ yelhanü fihi'l-â'mme* ve *Kitâbü'l-Cerâd* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir. Ayrıca Zirikî (*el-A'lam*, I, 109) Bâhilî'nin kitapları arasında matbu bir *Şerhu Dîvânî Zî'r-rumme*'den söz etmektedir ki bu eser hocası Asmaî'ye ait olup Bâhilî onu sadece rivayet etmiştir (Sezgin, II, 395).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâci, *Mecâlisü'l-'ulemâ'* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Riyâd 1403/1983, s. 38, 92, 173, 216, 262; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 61; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 114; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, II, 283-285; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 71-72; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 295-296; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 301; Keşfü'z-zunûn, I, 102; II, 1436; *İzâhu'l-meknûn*, I, 13; II, 261, 285, 293, 300, 305, 312, 325, 421; Brockelmann, *GAL* (Ar.), II, 161; Zirikî, *el-A'lam*, I, 109; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, I, 186; Sezgin, *GAS*, II, 59, 67, 124, 166, 392, 395; VIII, 88-89; J. Hell, "Bâhilî", *IA*, II, 227; a.mlf., "Bâhilî", *EI²* (Fr.), I, 949; a.mlf., "Bâhilî", *UDMİ*, III, 1022.

MEHMET TALU

BAHIR

(بحر)

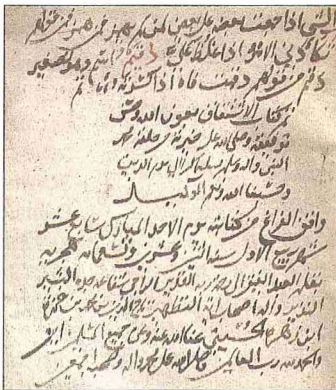
el-Halîl b. Ahmed'in

(ö. 175/791) arûz sisteminde
dâirelerdeki ideal vezinlerden,
ilel ve zihâfât kaideleriyle türetilmiş
vezinler grubu.

Bahir (bahr ve çoğulu buhûr) Arapça bir kelime olup "deniz; büyük ırmak ve bol miktarda su toplanan yer vb." demektir. İstilah mânasını çok sayıda ve çeşitli vezinleri ihtiva ve temsil ettiği için kazanmış olmalıdır. Bu mânada ve istilah olarak bahir için muhtelif müterâdifler kullanılmıştır. Meselâ el-Halîl ve onu takip edenler uzun zaman bunu nevi (çoğulu envâ'), Cevherî (ö. 400/1009 [?]) *bab* (çoğulu ebvâb) diye ifade etmişlerdir.

el-Halîl, eski şiirlerin tedkikiyle hâlâ yaşamakta olan arûz sistemini kurmuş, arûzda mevcut bütün vezinleri önce beş aslî şekle bağlamış, bu beş nazarî vezinden de on beş nazarî vezin türetmişti. Mütedârik'in eklenmesiyle on altıya çıkan bu ideal vezinden, gene el-Halîl'in koyduğu birtakım ilel ve zihâfât kaideleriyle, eski Arap şairlerinin eserlerini taktî etmek (tef'ilelere ayırıp vezinini bulmak) mümkündür.

Bunlardan birinci dâireye muhtelife denilir ve tavîl, medîd ve basîf bahirlerini; ikinciye mü'telife denir ve vâfir, kâmil bahirlerini; üçüncüye müctelibe denir ve hezec, recez ve remel bahirlerini, dördüncüye müştêbihe denir ve serî, münserih, hafîf, muzârî, muktedab ile müctes bahirlerini ihtiva eder. Beşinci dâire müttefika diye anılır, mütekârib ile el-Halîl'in sistemine sonradan ilâve edilen mütedârik bahirlerini içine alır. el-Halîl bu dâirelerinde uzak bir mâzide mevcut hatta mütedâvil, ilk ve ibtidâî şekilleri elde etmek istiyordu. el-Halîl'in yaptıklarından çoğunu olduğu gibi bunu da ne muasırları ne onları takip edenler anlayabilmişlerdir. el-Halîl'in neler yapmak istediğini iyi bilen, ondan sonra bu mevzuada en orijinal eseri veren ve onun sistemini ıslah ve ikmal eden, esasa sadık kalarak herkesin anlayabileceği şekilde basitleştiren âlim Cevherî'dir. el-Halîl bütün vezinleri beş dâiredeki şatırlara, Cevherî de bab adını verdiği bahirlere ircâ ederken ilk ve ibtidâî şekilleri arıyorlardı. Bu hususu Cevherî'nin basîf ve mürekkep bahirlerin mahiyet ve tasnifine ayırdığı satırlardan çıkarmak mümkündür.

Ahmed b.
Hâtım
el-Bâhilî'nin
Kitâbü'l-İştikâk
adlı
eserinden
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 2357,
vr. 1b, 282*)